

Policy brief #5, 01.12. 2023.

Аграрний сектор України в умовах війни з РФ

Сергій Кардаш

ЦПР НаУОА

Юрій Мацієвський

ЦПР НАУОА

Наукова редакція

Юрій Мацієвський

Центр політичних досліджень НаУОА

Острого, 2023

Цей звіт спрямований на оцінку впливу с/г сектору на економіку України до і після повномасштабного вторгнення. Враховуючи місце українського АПК у структурі ВВП, експорту, податкових надходжень, ми показуємо як трансформується роль великих агрокомпаній та малих/середніх фермерських господарств. Не зважаючи на виклики воєнного часу український аграрний сектор залишається головним рушієм розвитку української економіки.

Аграрний сектор України до і після повномасштабного вторгнення

До повномасштабного вторгнення саме сільське господарство [забезпечувало](#) найвищий відсоток до ВВП серед усіх економіки – більше 10% та найвищий приріст виробництва – 14,4%. За підсумками 2021 року на сільгосппідприємствах виробництво збільшилося на 19,2%, а [зайнятими](#) у цьому секторі економіки були більше 14% працездатного населення. На агропродовольчу продукцію також припадав найбільший відсоток у загальному експорті України – близько 41 % за рік.

За офіційними [даними](#) Державної митної служби, зовнішньоторговельний обіг сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів за підсумками 2021 року збільшився на 24 % у порівнянні з 2020 роком та досяг понад \$ 35,4 млрд, або 25,1% усього зовнішньоторговельного обігу товарами України. При цьому Україна експортувала продукції аграрного сектору на суму 27,7 млрд\$ (або 40,7% від загального експорту товарів з України), що на 25% більше, ніж у 2020 році.

Найвагомішими частинами експорту продовольчих товарів та с/г продукції у 2021 році залишились зернові культури, олія, насіння олійних культур та макухи, тверді відходи від вилучення рослинних жирів і олій. Основними країнами, до яких постачалась українська агропродовольча продукція, були: Китай, питома вага якого становила 15,5% у структурі експорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів, Індія – 7,1%, Нідерланди – 6,4%, Єгипет – 5,8%, Туреччина – 5,3%.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну мало згубні наслідки для аграрного сектору України та її новоствореного ринку сільськогосподарських земель. На площі, які безпосередньо постраждали внаслідок воєнних дій, [припадало](#) близько 36% довоєнного вирощування зернових у країні. Близько 30% території України може бути заміновано. Крім того, блокада Чорного моря та пошкодження сільськогосподарських підприємств збільшили витрати та ризики для виробництва й експорту зерна. Однак, попри виклики перших місяців війни, Україна за допомогою міжнародного співтовариства частково відновила експорт сільськогосподарської продукції та зберегла позиції одного з найбільших світових постачальників зернових. Ба більше, через два місяці після вторгнення український ринок землі відновив свою роботу, а ціни на землю порівнянні з довоєнними.

За результатами 2022 року виробництво зернових культур [скоротилося](#) на 37% в порівнянні з попередніми рекордними показниками 2021 року і становило близько 53,9 млн т. Водночас, виробництво олійних культур зазнало скорочення на 24% до 17,5 млн т. У 2022 році доходи від експорту сільськогосподарської продукції [становили](#) 52% усіх експортних надходжень порівняно з 41% у 2021 році. Це можна пояснити втратою інших основних експортних продуктів, зокрема металів, руд та машинного обладнання. В абсолютних цифрах доходи від сільського господарства були меншими: 21 млрд доларів США у 2022 році проти 27 млрд доларів США у 2021 році.

За результатами 2022 року було [експортовано](#) 38,4 млн т зернових культур, що на 24% менше аналогічного показника минулого року, 7,9 млн т олійних культур (в 2,1 рази більше) та 4,6 млн т рослинних олій (-17%). Динаміка зростання експорту олійних культур

пояснюється зменшенням експорту продуктів їх переробки (олії й макухи) та необхідністю аграріїв отримувати кошти для здійснення своєї подальшої діяльності. В основному це стосується насіння соняшнику. Однак, ця тенденція є негативною для української економіки, оскільки зменшується виробництво продуктів з доданою вартістю.

Втім, найбільш болючою та вагомою проблемою для подальшої діяльності аграріїв стало збільшення розриву між світовими та внутрішніми цінами. Якщо до початку війни цей розрив становив близько 40 дол. США на тонні, то зараз близько 150 дол. США на тонні для зернових. А це додаткові витрати виробника, які включають логістичні затрати, страхування та всі ризики, котрі тепер несе лише українська сторона. В таких умовах важко говорити про рентабельність виробництва і це напряду впливає на наступну посівну, яка буде надзвичайно складна через обмеження фінансових ресурсів.

Прибутковість підприємств аграрного сектору

Станом на травень 2023 року, російська агресія [завдала](#) українській галузі сільського господарства прямих збитків на \$8,7 млрд, що на \$2,1 млрд більше, ніж оцінено у листопаді 2022 року. Основна сума збитків (\$6 млрд) припадає на знищену та пошкоджену сільськогосподарську техніку і сховища для виготовленої продукції.

Станом на кінець травня цього року сума непрямих збитків АПК внаслідок війни досягла \$31,5 млрд, що на \$2,76 млрд менше, ніж оцінено у листопаді 2022 року. У цій категорії основні втрати пов'язані зі зменшенням виробництва рослинницької продукції – це майже половина усіх непрямих втрат (\$14,3 млрд). Наприклад, втрати зернової галузі оцінюються в \$14,3 млрд. Найбільші втрати припадають на пшеницю – \$2,9 млрд, на соняшник – \$2,5 млрд, на кукурудзу – \$1,7 млрд.

Зменшилися також податкові надходження від сільськогосподарського сектору до Зведеного державного бюджету України (державний та місцеві бюджети разом). Зокрема, за 11 місяців 2022 року відносно 11 місяців 2021 року підприємства АПК [сплатили](#) на 23% менше податків, що склало трохи більше 14 млрд грн. [Станом](#) на травень 2023 року до Зведеного бюджету України надійшло близько 19 млрд аграрних податків, з них до місцевих бюджетів близько 10 млрд, решта до Державного бюджету. У розрізі видів податків близько 47% усіх податкових надходжень становить податок на доходи фізичних осіб та військовий збір; 33% податків генеруються завдяки ПДВ та акцизному збору. Деякі місцеві податки, рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів, а також доходи від власності складають ще близько 18% з усіх податкових надходжень від АПК. Таким чином, до весь 2023 рік варто очікувати податкових надходжень до Зведеного бюджету України на рівні 53-57 млрд грн, що майже дорівнює показнику 2022 року.

Найбільші аграрні виробники та експортери України

До війни аграрні холдинги в Україні [контролювали](#) менше 15% (близько 6,5 млн га) сільгоспземель. Як і для всієї країни, для найбільших українських публічних агрокомпаній 2022 рік був надскладним. Повномасштабне російське вторгнення та бойові дії суттєво [вплинули](#) на роботу кожної з компаній. Тому капіталізація п'яти великих українських агрохолдингів за 2022 рік суттєво знизилася.

«Кернел» – найбільший у світі виробник і експортер соняшникової олії, провідний виробник і постачальник сільськогосподарської продукції з регіону Чорноморського басейну на світові ринки. Виробництво сільгосппродукції зосереджене в центральних і західних регіонах України. Основні культури: кукурудза, соя, пшениця і соняшник. Зернові – близько 60% у структурі посівних площ, частина, що залишилася, відведена

під олійні і кормові культури. На долю компанії, заснованої в 1995 р., припадає близько 8% світового виробництва соняшникової олії. Свою продукцію «Кернел» постачає більш ніж в 60 країн світу. Земельний банк «Кернела» – 363 тис. га. Логістика зернових знаходиться під повним контролем компанії завдяки власній мережі елеваторів і двом глибоководним портам на узбережжі Чорного моря.

Ключовим бенефеціаром компанії є український аграрний олігарх Андрій Веревський, який був народним депутатом України чотирьох скликань.

Другим найбільшим власником посівних площ є українська аргокомпанія «МХП», в обробітку якої [знаходиться](#) 360 тис. га. Основним бенефеціаром компанії є український аграрний [олігарх](#) Юрій Костюк. МХП [має](#) майже 75 тис. га засіяних озимими культурами, з яких близько 56% засіяно озимою пшеницею та 43% зимовим рапсом. Водночас, компанія не практикує експорт зернових, оскільки використовує вирощування власних зернових як один із найважливіших компонентів вертикально інтегрованої бізнес-моделі МХП.

До топ – 3 компаній, що обробляють найбільші орні площі також відноситься компанія Ukrlandfarming ще одного українського олігарха Олега Бахматюка. З початком повномасштабного вторгнення земельний банк компанії [скоротився](#) із 460 тис до 310 тис. га. Підприємства Ukrlandfarming розташовані у 22 областях України. Компанія веде [господарство](#) у трьох кліматичних зонах (полісся, лісостеп та степ), сформувавши 11 кластерів. Сівообіг компанії: кукурудза, соняшник, пшениця, ріпак, соя. до 24 лютого 2022 року компанія розподіляла орні площі таким чином: 35% – ранні зернові та ріпак, 40% – кукурудза, 25% – соняшник та соя. водночас, компанія постійно збільшує площі під посів озимого ріпаку через високу маржинальність вирощування.

До п'ятірки найбільших аграрних компаній України також входить холдинг з іноземним капіталом – Агропросперіс, основними бенефіціарами, якого є американські бізнесмени Джордж Пор і Моріс Табасінік. Земельний фонд, яким управляє компанія складає близько 300 тис. га. «Агропросперіс» – група компаній, яка надає повний комплекс товарів та послуг для вирощування зернових та олійних культур, фінансування їх виробництва, а потім зберігання та продажу врожаїв на світові ринки.

Спеціалізація підприємств «Агропросперіс»: вирощування пшениці, ріпаку, кукурудзи, соняшнику, сої. До повномасштабного вторгнення група [експортувала](#) в середньому понад 2,5 млн т агропродукції. У структурі експорту «Агропросперіс» 1,3 млн т склали зернові та олійні культури виробництва підприємств групи, 1,2 млн т — закуплені у малих та середніх агровиробників.

До [списку](#) найбільших аграрних компаній, які мають у своєму розпорядженні більше 100 тис га орних площ також належать: Астарт-Київ (земельний банк становить 212 тис. га.), Контінентал Фармерз Груп (195 тис. га.), Епіцентр Агро (160 тис. га), Аграрні системні технології (150 тис. га), HarvEast (127 тис. га), ІМК (120 тис. га), Агротон (110 тис. га) та деякі інші.

Найбільші експортери

Окрім «Кернелу», до числа найбільших експортерів українського збіжжя, належить АДМ Трейдинг Україна. За 9 місяців 2022 року компанія [відправила](#) на зовнішні ринки аграрної продукції на 513 млн. дол. США. «АДМ Трейдинг Україна» — дочірнє підприємство міжнародної агропромислової корпорації Archer Daniels Midland Company, основним напрямком діяльності якого є виробництво соняшникової олії і торгівля зерновими культурами.

Основні експортні культури для «АДМ Трейдинг Україна» – кукурудза та ріпак. До

повномасштабного вторгнення компанія [експортувала](#) 38,91% усього вирощеного в Україні ріпаку, а також 12,7% сої, 3,8% усієї пшениці та майже 10% кукурудзи. Всього частка компанії на ринку перевезень та експорту становить 7%.

В п'ятірці найбільших експортерів українського збіжжя також знаходиться компанія «НІБУЛОН», яка займає значну частку в українському експорті більшості зернових та олійних культур. Компанія [експортує](#) продукцію до більш ніж 70 країн світу. У структурі експорту домінує пшениця з часткою 44,7%. Частка кукурудзи становить 38,1%, ячменю – 10%, ріпаку – 3,5%, сої – 2,8%, сорго – 0,9%. Загальна частка на українському ринку експортних послуг – від 8 до 11%.

До десятки найбільших експортерів українського збіжжя, як за обсягами так і за валютними надходженнями також [належать](#): Вайтерра Україна – \$388 млн (за 9 місяців 2022 року), Сантрейд – \$379 млн, Cargill – \$326 млн, Прометей, COFCO – \$229 млн, Louis Dreyfus – \$185 млн. Серед цих компаній, на відміну від найбільших агрокомпаній, що спеціалізуються на вирощуванні зернових, в більшій мірі присутній іноземний капітал. Зокрема, на українському ринку логістики та експорту функціонують дочірні підприємства найбільших світових експортерів – Viterra (Glencore International AG) та Cargill.

Роль малих і середніх агропідприємств

[Роль](#) мікро, малих та середніх підприємств (ММСП) в українській економіці завжди була досить значною. Наприклад, на їх частку припадало 73 відсотки зайнятості у країні та 63 відсотки валового обсягу продажів у 2020 році. До війни майже дві третини українських ММСП розташовувалися в регіонах, які зазнавали або досі зазнають активних наземних бойових дій. Кількість зайнятих у ММСП осіб була майже вдвічі більшою, а обсяги продажів – майже втричі вищими в цих регіонах порівняно з іншими регіонами країни, які не були залучені в активні наземні бойові дії.

В агропромисловому комплексі значення ММСП ще більше, чим в інших секторах української економіки (в самому секторі існує певна усталена градація по землеволодінню: малі фермери – підприємства до 150-200 га, а в деяких випадках говорять до 500 га, середні фермери – від 200 (500) га до 10 тис га). До повномасштабного вторгнення, у структурі власності сільськогосподарських угідь основна кількість земель [перебувала](#) у приватній власності (близько 31 млн га) та у державній/комунальній власності (10,4 млн га). При цьому близько третини землі було під ріллею (32,7 млн га). Структура використання сільськогосподарських угідь побудована таким чином, що 56% земель були орендовані у їх власників, 29% обробляються самими власниками, 8% орендовані у держави та 7% не оброблялися. Таким чином, домашніми домогосподарствами, мікро, малим та середнім бізнесом загалом оброблялося близько 26 млн га сільськогосподарських угідь (майже 80% орної площі).

Більш детальніший розподіл підприємств, що займаються обробіткою землі дозволяє краще зрозуміти важливе значення ММСП для українського АПК. Наприклад, до повномасштабного вторгнення, 38% загальної площі сільськогосподарських угідь в Україні [обробляли](#) понад 4 мільйони невеликих домогосподарств (мали в середньому в обробітку по 2,8 га землі). Ці домогосподарства, що виробляли продовольство як для власних потреб, так і для реалізації, обробляли і виробляли майже 41% валової сільськогосподарської продукції країни (ВПСГ) (правда ця частка кожного року зменшувалася).

Є також близько 30 тис. малих фермерських господарств із середньою площею в

обробітку 105 га, які в цілому обробляли близько 13% ріллі в Україні, і при цьому генерували 9% загального обсягу ВПСГ. Решту земель обробляють близько 9,8 тис. корпоративних сільгоспідприємств (серед них і великі гравці на цьому ринку - агрохолдинги). В середньому кожне із цих підприємств обробляє близько 1650 га ріллі та в цілому виробляють майже 50% загальної ВПСГ.

Сільськогосподарські підприємства (включно з фермерськими господарствами) відіграють провідну роль у вирощуванні орієнтованих на експорт сільськогосподарських культур, виробляючи понад 62% продукції рослинництва (79% зерна, 85% насіння соняшнику, 98% ріпаку та 84% цукрових буряків). Фермерські господарства в основному спеціалізуються на рослинництві, а не на тваринництві, маючи ту ж структуру виробництва, що і корпоративні сільськогосподарські підприємства, проте з однаковими або меншими показниками інтенсивності та продуктивності. Фермерські господарства забезпечували близько 17% випуску зернових за останні 5 років до повномасштабного вторгнення та близько 21% випуску насіння соняшнику.

Повномасштабне вторгнення по різному вплинуло на функціонування великих та малих/середніх підприємств в Україні. Згідно з опитуваннями за квітень 2022 року, проведеними [Advanter Group](#) та [Американською торговельною палатою](#) (АТП), через півтора місяці війни 78 відсотків МСП та 91 відсоток великих підприємств продовжували працювати на повній або зменшеній потужності. При тому, великі підприємства демонстрували більш стабільні показники: великих підприємств, які повноцінно функціонують, було майже втричі більше, ніж МСП (41 відсоток проти 14 відсотків), і лише 2 відсотки великих підприємств припинили свою діяльність, порівняно з 22 відсотками МСП. Слід також зазначити, що 34 відсотки МСП функціонували лише на 10-30 відсотків від потужності довоєнного рівня.

Від негативних наслідків війни особливо страждають МСП сільськогосподарського сектору. Згідно з [опитуванням](#) FAO за грудень 2022 року (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН), 44% виробників повідомляли про катастрофічне зростання собівартості продукції, а кожен четвертий респондент говорив про скорочення або припинення виробництва через війну.

Інше [дослідження](#) за травень 2023 року показало майже восьмивідсоткове зменшення загальної кількості дрібних виробників, з яких один відсоток – це виробники продукції тваринництва, які припинили виробництво невеликих обсягів продукції рослинництва, а інші майже сім відсотків – виробники продукції рослинництва, які повністю припинили своє виробництво. Серед ключових факторів, що призвели до призупинення та/або скорочення фермерських господарств – тимчасове припинення діяльності, втрата контролю над сільськогосподарськими землями, смерть власників та продаж землі, що були спричинені або пов'язані з ескалацією війни.

Окрім того, майже 90% малих виробників продукції рослинництва [повідомили](#) про зниження доходів, причому понад 70% з них зафіксували значне або різке зниження (на понад 25%). Приблизно 12% малих підприємств повідомили, що частина їхніх земель потенційно забруднена нерозірваними боєприпасами. Найбільше постраждали прифронтові області, де про це повідомили 32% респондентів. Загальна сума збитків і втрат для українських сільськогосподарських підприємств, що обробляють до 250 га, оцінюється в 3,85 млрд у секторах рослинництва і тваринництва.

Також, як виявилось, дрібні фермери, збільшили свої борги порівняно з аналогічним періодом до війни з 6 відсотків у 2021 році до 9 відсотків у 2022 році.

Більшість опитаних виробників [стикаються](#) з проблемами доступу до

сільськогосподарських ресурсів через високі ціни, брак працівників, нестачу палива або електроенергії для забезпечення роботи сільськогосподарської техніки або навіть відсутність доступу до електроенергії. Крім того, спостерігається обвал ринків сільськогосподарських ресурсів (добрив та насіння), зокрема, у прифронтових областях.

В той же час, безумовно, бізнес адаптується до вимушеної ситуації, знаходить тактичні рішення для збереження (або зниження падіння) економічної активності. Так, деякі аграрії змінюють основні культури для посадки, надаючи перевагу тим видам, які займають менший обсяг при транспортуванні та/або мають вищу маржинальність на одиниці продукції. Або продовжують виробничий ланцюг й орієнтуються на подальшу власну переробку продукції (правда це в основному стосується великих агропідприємств). Наприклад, відповідно до [прогнозів](#) Інституту аграрної економіки, майбутнє виробництво зернових і зернобобових культур може знизитися до 30% порівняно з 2021 роком. Імовірно, зменшиться виробництво пшениці на 34%, ячменю – на 45%, кукурудзи – на 2%. Але це ніяк не вплине на задоволення внутрішньої потреби населення у продуктах зернових та зернобобових культур.

Варто очікувати також змін у співвідношенні обробітку орних земель між ММСП та великими підприємствами. Деякі фахівці вважають, що з початком війни посилилася тенденція до стагнації великих аграрних холдингів та інших компаній і зросла роль фермерських господарств. Як вважають в Інституті аграрної економіки, за останні кілька років у групі цих об'єднань в економічному плані активно приростали лише дві компанії — АСТ та «Епіцентр Агро». Тоді як більшість рухалася шляхом оптимізації, тобто відбувалося скорочення їхніх земельних банків. Водночас, надання логістичних послуг та інфраструктури для тимчасового зберігання збіжжя залишаються в основному за великими компаніями.

Не сприяє розвитку агрохолдингів в Україні й те, що програми, які вже реалізують в Україні ФАО та інші міжнародні донори, передбачають максимальний розмір земельного банку одержувачів на рівні 250-1000 га. Та й державні програми дешевого кредитування (насамперед програма «Доступні кредити 5-7-9») орієнтуються в основному на допомозі ММСП. Зокрема, аграрний сектор (сільське господарство, виробництво харчових продуктів та напоїв тощо) – лідер по кредитуванню банківським сектором. Обсяг працюючих кредитів станом на 1 квітня 2023 року перевищує 144 млрд грн, що складає 31,2% від загального працюючого кредитного портфелю суб'єктів господарювання. Для порівняння: на другому місці - оптова торгівля з 21,6%, на третьому — енергетика з 10,5%.

Таким чином, є всі підстави очікувати зростання економічної ролі сільських домогосподарств та фермерів, яких справедливо вважають чинником боротьби з безробіттям та запорукою інклюзивного економічного зростання у сільській місцевості. Крім того, сектор дрібних фермерських господарств матиме вирішальне значення для місцевої зайнятості та закріпить за собою статус основного постачальника продуктів на локальному рівні.

Виклики нестачі кваліфікованої робочої сили в АПК

Функціонування АПК є стратегічно важливим для утримання економіки України. Усвідомлюючи це, компанії сфери сільського господарства продовжують роботу попри всі складнощі війни. Активний сезон збору зернових культур відбився і на поживленні ринку праці у цій сфері. Так, починаючи з травня 2022 року, не зважаючи на загальну кризу на ринку праці, у сфері сільського господарства почалося активне [зростання](#) кількості вакансій. Якщо у період з лютого до квітня частка пропозицій роботи для працівників сільського господарства складала 3,3-3,4% від усіх на ринку праці, то у травні

вона збільшилася до 4,2%, а у червні до 5%. Від так, сектор сільського господарства зараз входить до десятки найбільш активних на українському ринку праці. На нього припадає більше 4% від усіх актуальних вакансій. У багатьох сферах через війну цей показник значно знизився, проте сільське господарство тримає марку. Попри те, що у кількісному вираженні вакансій на ринку праці досі втричі менше, ніж було до війни, частка пропозицій роботи у сільському господарстві зараз наблизилася до показників 2021 року.

Однак, головною проблемою залишається пошук кваліфікованого персоналу - 68% опитаних представників малих та середніх агропідприємств саму цю проблему [виділили](#) як одну з найважливіших (опитування за січень 2023 року). Згідно з даними іншого [опитування](#), досить великий дефіцит кадрів фіксується серед механізаторів, робітничих спеціальностей, водіїв та лінійного персоналу. Проблема тут в тому, що сучасного спеціаліста (механізатора, тракториста чи комбайнера) не можливо підготувати в короткі терміни через складність та технологічність наявної техніки.

Для роботи у сільському господарстві завжди було складно знайти кваліфіковані кадри, а під час повномасштабної війни це питання ще більше загострилося. Через незрозумілу ситуацію з бронюванням, аграрії не розуміють до кінця на що можуть розраховувати.

У міру зміни чисельності сільськогосподарської робочої сили змінюються потреби українських фермерів через постійно нові виклики й проблеми. Наприклад, до війни експорт сільськогосподарської продукції здійснювався переважно через чорноморські порти, а зараз додалися автомобільні перевезення. Відповідно рівень залученості чоловічої робочої сили на господарствах зростає також.

Крім того, варто виділити також інші наслідки для агросектора через дефіцит кваліфікованої робочої сили:

1. Зниження продуктивності: відсутність достатньої кількості кваліфікованих працівників призводить до зниження продуктивності на господарстві. Брак робочої сили ускладнює виконання різних сільськогосподарських операцій, таких як обробка полів, посів, збирання врожаю тощо. Відповідно погіршується показник урожайності та втрати прибутку.

2. Затримка в сільськогосподарських роботах: наприклад, якщо немає достатньої кількості трактористів для виконання польових операцій, то це затримує посівну чи збиральну компанію, що негативно впливає на врожайність та графік робіт на господарстві.

3. Збільшення фізичного навантаження на працівників: коли роботу, яку зазвичай виконують механізатори, доводиться виконувати вручну або за допомогою обмеженої кількості робочої техніки, це може призвести до збільшення фізичного навантаження на працівників. Відповідно погіршуються умови праці, тим самим збільшується ризик травм та виснаження.

4. Зростання витрат: у разі дефіциту механізаторів доводиться шукати додаткову робочу силу або використовувати послуги аутсорсингу. Це збільшує витрати на оплату праці й на забезпечення роботи, що негативно позначається на прибутку сільськогосподарського підприємства. Крім того, не кожне господарство може дозволити собі такі витрати в умовах війни.

5. Через нестачу кваліфікованих кадрів постає питання виживання МСП.

Перспективи врожаю зернових у 2024 календарному році

Експерти та українські урядовці досить обережні щодо прогнозів можливого врожаю зернових культур у 2024 році. За [оцінкою](#) української влади, українські аграрії, ймовірно, не скорочуватимуть прогнозовані площі посівів озимої пшениці під урожай 2024 року, попри вищі витрати на логістику, спричинену російським вторгненням. Зокрема, майже половина фермерів не планують істотно скорочувати посівні площі озимих культур. При цьому 38% опитаних підприємців можуть збільшити посівні площі. 14% аграріїв зазначили, що цього року не сіятимуть озимі. Таке співвідношення в цілому відповідає аграрній практиці в Україні, де щорічно до 20% сільськогосподарських виробників не приймають участь у сівбі озимих культур.

На початок жовтня цього року українські аграрії [засіяли](#) 3 млн га озимих культур, що варто розцінювати досить оптимістично (наприклад минулого року у цей час під озимі культури [засіяли](#) тільки 1,2 млн га). Водночас, може зазнати змін структура озимих культур. Зокрема, [очікується](#), що підприємства скоротять частку пшениці та ячменю, але збільшать площі під озимий ріпак. Загалом посівні площі під озимими культурами можуть збільшитися на 0,5 млн. га або на 8% порівняно з минулим сезоном. Ключовим фактором розширення посівних площ залишається ріпак, посіви під ним можуть збільшитися майже на 40% до рекордних 1,9 млн га.

Таким чином, потенційний врожай зернових та олійних культур у 2024 році можна очікувати у межах від 60 млн до 80 млн тон. В такому разі, на експорт Україна зможе запропонувати від 40 до 50 млн тон зернових та олійних культур. Такий прогноз можна досягти, якщо Україна зможе експортувати через свої чорноморські порти, а також за умови покращення і здешевлення логістики альтернативних маршрутів, зокрема й Дунайського шляху. То ж нині повне розблокування чорноморських портів України є критично важливим як для України так і для продовольчої безпеки світу.

Висновки

Український АПК останнім десятиліттям розвивався дуже швидкими темпами. В структурі ВВП, експорту, валютних надходжень, кількості зайнятого населення сільське господарство преважувало над іншими галузями української економіки. Повномасштабне вторгнення, хоч і завдало серйозної шкоди українському с/г комплексу, однак не похитнуло його ключової ролі. Враховуючи складність експорту продукції важкої металургії значення АПК в надходженні до країни валютної виручки навіть зросло. В той же час, здороження логістики, паливно-мастильних матеріалів та мінеральних добрив, брак кваліфікованої робочої сили та недостатня підтримка з боку держави та міжнародних донорів становлять серйозну загрозу для стабільного функціонування с/г сектору.

Окрім того, враховуючи особливості зайнятості в АПК (у цій галузі найбільше поширена незареєстрована зайнятість) не варто очікувати зростання податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів. Незважаючи, на стабільний запит на ринку праці працівників с/г профілю, очікувані податкові надходження не будуть перевищувати показники минулого року і коливатимуться на рівні 50 млрд грн.

Не зважаючи на «статус» України як держави з олігархічною економікою, вплив великих сільськогосподарських підприємств (агрохолдингів) на виробництво с/г продукції менший, ніж в інших секторах української економіки. Найбільші гравці на цьому ринку (Kernel, МХП, Нібулон, Сантрейд, АДМ Україна, Елідон та інші) поступово втрачають свій вплив, в тому числі на розподіл підтримки з боку держави (в тому числі повернення ПДВ). Їхня частка в загальній площі орних земель поступово зменшується, хоча за рівнем продуктивності праці та врожайності такі підприємства показують кращий результат. Зокрема, це виражається в тому, що при меншій кількості обробленої площі великі

підприємства дають однаковий з ММСП показник валового сільськогосподарського виробництва. Водночас, великі агрохолдинги зберігатимуть монополіне становище на ринку експортних перевезень та зберігання зібраного збіжжя.

Натомість, малі та середні фермерські господарства закріплять за собою статус головного суб'єкта, що забезпечує левову частку зайнятості, сплачених податків тощо. Саме МСП вирощуватимуть більшу частину зернових та інших сільськогосподарських культур, які в свою чергу викуповуватимуться найбільшими зернотрейдерами для експорту. Однак, варто зауважити, що повномасштабне вторгнення змусило ці підприємства трансформувати свій підхід до ведення бізнесу, переорієнтовуючи увагу на посівні культури з більшою маржинальністю.

В таких умовах, зростає також роль кооперації між ММСП, в тому числі через брак кваліфікованого персоналу. Побудова стійких горизонтальних зв'язків може допомогти вирішити значну частину проблем, з якими стикаються малі та середні фермерські господарства. Надзвичайно важливою залишатиметься підтримка з боку держави, в тому числі імплементація більш зрозумілих правил бронювання працівників, особливо тих, кого швидко не можливо замінити через складний технологічний процес. Загалом же, проблема відсутності на ринку праці кваліфікованого персоналу залишатиметься ледь не головною перешкодою стійкого функціонування МСП.

Відтак не варто очікувати збільшення врожайності та загальної кількості зібраного збіжжя у 2024 році. Однак навіть мінімально прогнозований врожай потребуватиме серйозної роботи над здешевленням логістичних шляхів для експорту. Міжнародній спільноті потрібно активізувати зусилля для забезпечення надійного та безпечного цивільного судноплавства в Чорному морі. Лише цей транспортний коридор здатен забезпечити довготривалу стійкість українського аграрного сектору.